

J. DBV.

NEPORAVNANI DOLG

Dolgoletnemu uredniku dr. Evgenu Lampetu v spomin

V prejšnji številki (3./4.) našega lista sem kot kratek epilog trojnemu spominu bivših sotrudnikov zapisal glede nekdanjega urednika dr. Evgena Lampeta, da naj se ta dolg, ko DS do danes ni prinesel o njem nekrologa, čimprej poravna, posebno ko je DS doslej bolj ali manj obširno počastil spomin vseh treh umrlih urednikov. To naj se danes — vsaj v skromni meri — zgodi!

Dr. Evgen Lampe je bil urednik Doma in Sveta od 1901—1913, in sicer kakor je na naslovni strani stalo: »za znanstvo in ilustracije«. Za leposlovje je bil sourednik 1901—1912 dr. Miha Opeka, 1913 pa prelat Andrej Kalan.

E. Lampe je bil zgleden sourednik. V prvih osmih letih skoraj ni bilo številke lista brez njegovega doneska; za ilustracije pa je skrbel vseh trinajst let. Ko pregledujemo njegovo sotrudništvo, se moramo čuditi univerzalnosti njegovega duha, njegove nadarjenosti. Pisal je znanstvene članke, n. pr. grandiozni pregled človeške kulture ob začetku 20. stoletja »V zarji novega stoletja« (DS 1901, str. 1. nsl.); iz literarne vede: Dekadentizem (1899); Modroslovec dekadentizma Friderik Nietzsche, o čigar kultu je zapisal: »N. češčenje se nam zdi neka umstvena epidemija nove dobe, ki je naglo prišla in bo še hitreje prešla« (DS 1900, 602), pa je bil in je glede zadnjega stavka slab prerok. Objavil je več življenjepisov: o svojem stricu dr. Frančišku Lampetu (1900), o Prešernu in Slomšku za 100 letnico rojstva (1900), o zvezdoznancu Tycho Brache (1901), o Tolstoju (1902), o J. J. Strossmayerju kot največjem Jugoslovanu (1905), o Aškercu (1912), B. Čičerinu (1904), o bogoslovcu slikarju Fr. Dobnikarju (1905), o Gladstone-u (1898), o Im. Kantu (1904), o Palackem (1898), o dr. Jos. Pavlici (1902), o dr. L. Riegru (1903), o Schillerju (1905), o Stritarju (1906), o Vereščaginu (1904); iz kulturne zgodovine: Iz početka češke znanstvene književnosti (1901), Glagolica na Slovenskem (1905), Tristolletnica Romanovih (1913); iz potopisja: V majhni koči velikega carja ob izletu iz Amsterdama v Zaandam (1904), Londonski sprehodi (1905),

Pod oljko in lavorom — zapiski iz sončne Italije (1907), V muzeju poljskih emigrantov (1912); iz sociologije: Socializem — ob dr. Krekovi knjigi (1902), A. Ušeničnika Sociologija (1910), Nedelja v Hyde-Parku, sociološka študija (1906). Poročal je o umetniških razstavah v Zagrebu, v Benetkah, o Medovičevi sliki »Zbor kralja Tomislava« (1901). V spisu o zagrebški razstavi razlaga svoj nazor o lepoti. Ker je bil tudi glasbeno izobražen — poučeval je ljubljanske bogoslovce v koralnem in figuralnem petju — je lahko poročal tudi o glasbenih publikacijah. Ker je razumel vse slovanske jezike, je v DSV-u poročal — največkrat brez podpisa — o važnejših ruskih, poljskih in bolgarskih knjigah.

Zlasti pa je E. L. pisal mnogo deloma prav obširnih kritik o novih slovenskih leposlovnih knjigah. To polje mu ni bilo neznano; že kot bogoslovec se je z uspehom poskusil v pesmi in povesti, pa tudi v življenjepisu: v Pomladnih glasih (1894) vidimo življenjepis Valvasorjev, v l. 1895. iste publikacije — urednik je bil Fr. Finžgar — je popisal življenje sv. Hieronima, svoje prvo potovanje po Gorenji Italiji »Iz potne torbice«, priobčil živahen prizor, kako se deček prvič poslavlja od doma, ko gre v latinske šole »Pomemben dan« (menda je to pot iz Metlike v Novo mesto), ter pesmico »Dobre volje«. (V tistih Pomladnih glasih beremo tudi obširno epsko pesnitev M. Prelesnika: »Slavna zmaga Gojnika vojnika«, str. 73—122.) L. 1897. je bil pa E. L. sam urednik Poml. glasov; prispeval je potopis »Pri Materi božji na Barbanik« ter daljšo povestico iz ciganskega življenja »Janoš«. — Nekaj njegovih pesmic (s šifro E) je prinesel tudi še DS. Tri so zlasti značilne: »Lucifer«, ki kljubuje Bogu in se roga človeku (1900); »Memento, homo!«, v kateri Bog (»Jaz, tvoj Gospod«) govori človeku (spominja po vsebini na Aškerčevo »Jaz« iz potresnega leta 1895; »List iz knjige življenja«, v kateri brezbožna družba lahkoživcev sili ubogega pevca, da jih zabava s kitaro. (1900.) »Perica« je epska stvarca po narodnem motivu (1900); »Spomini« I—IV (1900) nam vsaj nekoliko odgrinjajo poetovo prvo mladost. — »Hosana, aleluja!« izraža velikonočno veselje kristjanov ob zmagi Zveličarjevi nad smrtjo in peklom — v diti-rambih. (1901.)

V tej spominski črtici se hočemo omejiti na pokojnikovo kritiko-vanje, bodi mi dovoljeno, da z nekoliko kritike o njegovi kritiki. Na vse skoraj brezštevilne njegove kritike se seveda ne moremo ozirati. E. Lampe se je dobro zavedal važnosti leposlovne kritike. Na raznih mestih govori, po katerih načelih hoče kritikovati. Menim, da jih moremo povzeti v tri točke:

1. »Meriti moramo leposlovna dela po večnoveljavnih moralnih in estetičnih zakonih, ki so sicer tako nadležni po svobodi koprnečim, v bujni domišljiji ustvarjajočim literatom, da jih tajé, kadar jih prekoračijo, ki pa vendar hranijo svojo veljavo ter se nikdar ne dadó izbrisati iz svetá lepote, kulture in omike. Zato tudi mi pisatelja enkrat hvalimo, drugič grajamo...« (DS 1906, 375.)

2. »Največji dobrotnik književnosti je tisti, ki pove resnico, ne oziraje se na osebnosti ali slovstvene stranke.« (DS 1905, 374.)

3. »Mi hočemo zdravja, moči in energije tudi v literaturi!« (DS 1905, 114.)

Razvrstil sem kritike nekako po dobi ocenjevanih mož ozir. pisateljev. L. 1905 je izšla A. Aškerčeva »zgodovinsko-epska pesnitev« *Primož Trubar*. E. L. je spisal obširno kritiko v DSv-u (str. 46 do 50). Estetske strani se v njej ne dotika, ampak samo idejne: V pesnitvi se vidi, da Aškerc odklanja, zameta vsako pozitivno vero, katera sloni na razodetju, torej ne le katolicizem, ampak tudi protestantizem (vsaj takratni) in islam; ker pa Aškerčev Trubar veruje v evangelij in se torej bori za nekaj, kar je pesniku Aškercu zoprno, nam njegov junak ne more biti več simpatičen. Prehod iz katoliške v protestantsko veroizpoved se je moral vršiti z notranjimi boji; a pri Aškercu ni sledu o kakem dušeslovnem razvoju. Bistva obeh veroizpovedi ne najdemo nikjer očrtanega. Luteranstvo pri nas ni bilo ljudsko gibanje, ampak graščakov, lakomnih cerkvenega imetja. Pri Aškercu so samo katoličanje praznovorni, samo oni so nasilni, luterani pa ne. Vsa pesnitev je potvara katolicizma, tendenciozna agitacija proti katoliški cerkvi. — K tej L. kritiki bi pripomnil: Ni povsem pravična. Kar str. 46 trdi, da Trubarja slavimo zaradi njegovega dela za lutrovstvo, ni resnično; slavimo ga, ker je začetnik slovenske pismenosti. Najvažnejše poglavje je pač IX., ko ljubljanski protestantje občudujejo novo čudo: prvo slovensko knjigo! L. tega prizora sploh ne omenja. Tudi to bi bil L. moral upoštevati, da takrat — vsaj v početkih — ni bilo takega strmega »prehoda« iz ene konfesije v drugo. Lahko pa bi bil Aškercu očital verz: »V jeziku tujem govori (Slovincu) cerkev.« Da to ni bilo res, so dokaz Brižinski spomeniki. — Dr. Tominškovo kritiko herojstva Trubarjevega E. L. samo registrira v DSv-u. A. Slodnjak v svojem Pregledu slov. slovstva priznava, da je Aškerc svetlobo in senco nekoliko nepravilno razdelil in da katoliško stran preveč mračno slika, vendar pa pravi, da je bilo »pohujšanje, ki ga je to delo vzbudilo pri slovenskih kritikih na desnici kakor na levici, mogoče samo v gnilih slovenskih kulturnih razmerah, ko nikdo ni vedel ne kod ne kam«. V tistih letih je res pri nas najhuje divjal kulturni boj: ni šlo toliko za slovenstvo, kolikor za pripadnost k verski ali nasprotni stranki. In ta strankarska napetost nekoliko omiljuje Lampetovo pomanjkljivo kritiko: kritik je pač mislil, da mora v prvi vrsti odbijati odpad od Cerkve, od Rima. — V naslednjem letu (1906) so izšli Aškerčevi »Mučeniki. Slika iz naše protireformacije.« Lampe v bistvu očita pesniku isto kakor zgoraj, le dosti krajše: fanatično protikatoliško tendenco in sovraštvo, nekrščanstvo njegovih »mučnikov«, največjo neokusnost in trivialnost pesnitve brez iskric poezije, kar vse vzbuja pri kritiku le pomilovanje. Tu sodi enako tudi Slodnjak, le da mu vendarle, seveda v redkih primerih, »zazveni v gluhoti pesniška sila«. — Ko je za

400 letnico rojstva Trubarjevega (1908) izdal dr. Ivan Prijatelj brošuro »O kulturnem pomenu slov. reformacije« in je pri Slov. Matici izšel »Trubarjev zbornik«, se E. L. že ni več oglasil k temu vprašanju.

Stoletnico rojstva naših največjih mož, Prešerna in Slomška, je tudi DS navdušeno slavil. V decembrski številki (1900) nahajamo E. Lampetov spis: Prešeren — Slomšek. Pisatelj oba primerja glede poteka njiju življenja, pa zaključuje: Prešeren je pevec disharmonije med življenjem in idealom (Stritarjeva označba!), Slomšek pa je harmoničen značaj; Prešeren je večji kot lirik, Slomšek »doslej največji Slovenec kot govornik, vzgojitelj, politik in — svetnik«. — Prešeren v raznih slovstvih (1901): tu E. L. kratko poroča o ruskem prevodu Korševem, o spisu Poljaka Leciejewskega (Prešeren in Mickiewicz!) ter o Fr. Vidica nemški izdaji vsega Prešerna v prevodu raznih prelagateljev; po Lampetovi sodbi je bil najboljši A. Funtek. — Ko so l. 1902 izšle Prešernove nemške pesmi (Fr. P. Deutsche Gedichte), je ugotovil E. L. kulturni dualizem Prešernov: srce slovensko, izobrazba nemška. — Istega leta (1902) je A. Aškerc spisal obširen uvod svoji izdaji Prešernovih Poezij. Misli Aškerčevega uvoda so: Vodilna ideja vse Prešernove poezije je panteizem. Katoliški lenoglavci zahtevajo od poeta tudi »utile«. V »Krstu pri Savici« Bogomila preveč dogmatizira; Črtomir je barbar, zato brez premisleka in brez težave prestopi v novo vero... E. L. obširno polemizira z Aškercem in dokazuje, da je Črtomirova spreobrnitev dovolj in lepo utemeljena, »Prešeren stoji na temelju krščanstva, Aškerčeva kritika pa na poganskih nazorih«, zakaj »krščanski bog« in »poganski bogovi« so mu vse eno in isto. — Zelo obširno kritizira (DS 1903, str. 692—698) »Spomine na Prešerna« Ernestine Jelovškove, ki jih je za tisk priredil Aškerc, z energičnim zaključkom: »Naše slovstvene in kulturne zgodovine ne pustimo falzificirati od nikogar.« — »Zapuščinski akt Prešernov«, ki ga je objavil dr. Žigon, E. L. z veseljem pozdravlja, dvomi pa, da bi bil kdo »izločil iz P. zapuščenih stvari, kar se mu ni zdelo, da bi prišlo... med ljudi.« (DS 1904, str. 499). — V »Prešernovem spomeniku«, ki ga je (l. 1905) uredil in izdal dr. Ivan Prijatelj, je bila Ivana Cankarja satira »Še en simbol« (mimogrede bodi povedano, da je v Zbranih spisih nisem našel!) po Lampetovem mnenju sicer upravičena, a preveč osebna; ostro pa prijema dr. Prijatelja zaradi njegovih trditev v članku »Drama Prešernovega duševnega življenja«. Ko najprej sarkastično omeni, kaj so razni »kritični žonglêrji« ob odkritju spomenika iz ubogega Prešerna vse naredili: »eni velikega Slovana, drugi internacionalnega socialnega demokrata; eni so ga proglasili za resigniranega, poteptanega in od krutih sovražnikov mučenega trpina, drugi kot zmagoslavnega orjaka in heroja svobodomiselnosti...« se L. obrne k dr. Prijatelju. Prešeren je bil — po Prijatelju — panteist. L. ugovarja: To naziranje ima Prijatelj iz Hegela in Hercena pa ga svojevoljno vtika v Prešernove poezije. »Krst pri Savici« je — po dr. Prijatelju — nastal, ko je Prešeren »padel iz svoje moške direktive, pričel kolebati

in se opotekati ter ni bil zmožen svobodnih emanacij svoje duše... in da je nastal iz hipnega razpoloženja, bil samo hip duše, težki moment»; proti temu vprašuje E. L.: Mar se kar tako v hipnem razpoloženju naredi toli premišljen, globoko filozofičen pesniški načrt? In te skrbno opiljene, klasične ottave rime so mu kar tako brez premisleka ušle v nekem »težkem momentu«? »Krst« naj je »poema s plitvo, čisto mehanično koncepcijo? Prešeren naj je bil obnemogel takrat, ko se je najviše povzpел?« (DS 1905, str. 695.)

Za urednikovanja E. Lampeta so izhajali zbrani spisi dr. Ivana Tavčarja, Janka Kersnika ter Frana Detele. Njegova kritika Tavčarjevih »Mrtvih src« je precej negativna: krepak jezik, toda bombast, votlorečje, obupna teorija; velika notranja praznота zeva iz povesti. Neresni Tavčarjevi karikaturi »4000« odgovarja E. L. resno. Prezgodnja je bila tudi L. napoved o Tavčarju: »Ko je enkrat stopil na to rjavo stezo, se ni več vrnil na belo cesto...« (DS 1905, str. 54.) — V istem letniku DSv-a govori E. L. o Kersnikovem romanu »Rošlin in Vrjanko«: ljudje romana so jako plitvi, plitvi njih razgovori, »lahko« čtivo, ki nima globljega pomena; dobrodejno pa je objektivno motrenje življenja. Konec ima estetsko hibo: »v odločilnem trenutku zavije pisatelj v stran in naglo završi povest z nepričakovanim koncem.« (Ib., 434.) — O »Jari gospôdi« sodi: Kersnikove poteze niso tako debele in odurne kakor pri novejših pisateljih z isto snovjo, vendar pa ostane čitatelju v duši jako mučen vtis o tej gospôdi in želeti bi bilo slovenskemu narodu, »da bi se ta družba reformirala«. Povest »Očetov greh« preveva globoka npravna ideja, a poleg negativne slike življenja naj bi pisatelj omenil tudi pozitivno rešilno pot iz prepada, ki vanj padajo mladi ljudje. (DS 1904, str. 438.) — L. 1908 je Ljudska knjižnica znova izdala Detelovo »Malo življenje«. Ob branju je bilo kritiku E. L., kakor bi se iz tujine vračal v ljubi domači kraj, iz ibsenizma, dekadentizma in impresionizma v domačo preprosto poštenost. Posebej še podčrtava vsestransko premišljenost in zrelost Detelovih spisov, ki so vsi kot vlit, ker niso pisani sproti, od meseca do meseca, resen opomin — pristavlja L. — tudi Domu in Svetu! (DS 1908, str. 41.) — Podrobno analizira in končno pohvali tudi Detelovo komedijo »Učenjak«. (DS 1902.)

V vrsti hudih kritik E. Lampeta ne smemo prezreti sodbe in obsodbe 6. snopiča Štrekljevih Narodnih pesmi. »Tu zbrano gradivo je pod vsako kritiko... To ni več narodno, ampak grdo... Drugi narodi ne gredo tako daleč v folkloristiki... S takimi pesmimi se tudi umetna pesem ne bo poživila...« (DS 1902, str. 372.) Isto sodbo je ponovil L. o 7. snopiču. (DS 1904, str. 304. nsl.)

Vrnimo se še za trenutek k Aškercu! Na svoji prvi strani je bil Ljubljanski Zvon 1897 prinesel njegovo »Delavčeva pesem o premogu«, pesem o »mučenikih dela«. Tu ni niti sledu kakšne protikrščanske misli. A Lampe je videl v pesmi socialistično tendenco. V Katoliškem Obzorniku 1897 beremo njegovo razpravo »Leposlovje

fin de siècle». V razpravi opozarja, da je Aškercu učiteljica v tej novi vrsti poezije italijanska socialistinja Ada Negri, ki pesni iz brezverskega materializma in služi materialističnemu naziranju o življenju. (Str. 65.) Iz razprave tudi izvemo, da je Ada sicer učiteljica, a vzrastla v brezverski šoli. Kmalu da je zaslovela po svojih pesmih. A Cerkev jih je l. 1893 dela na indeks.

To je bilo l. 1893 oziroma 1897! Ada Negri, rojena 1870, še danes živi. In kaj danes pripoveduje italijanska slovstvena zgodovina o njej? Od svojega šestdesetega leta dalje se je Ada Negri jela bližati katoliški misli posebno v avtobiografski povesti »Stella matutina« (1921) ter v lirskih zbirkah »Vespertina« in »Pensieri autunnali«.

Zakaj sem posebej vpletel v to svoje razmotrivanje tudi Ado Negri? Nekaj velikega se iz te epizode učimo, to, da tudi v slovstvu ne smemo pred smrtjo nikogar obsoditi, in to, da je literarno osebnost mogoče objektivno oceniti šele po njeni smrti. Krepko potrdilo za to mnenje imamo v najnovejšem angleškem slovstvu. Dolga vrsta angleških učenjakov se je nekaj let pred svetovno vojno združila, da spiše najtemeljitejšo zgodovino angleške literature. Nekaj let po vojni je bila res dovršena. Obsega 14 debelih knjig. Imenuje se: The Cambridge History of English Literature. In veste, do kam seže? Do najnovejših pisateljev, Galsworthyja, Kiplinga, Wilde-a itd.? Kaj še! Zadnja dva romanopisca, ki sta še obdelana, sta George Meredith (roj. 1828, umrl 1909) in George Gissing (roj. 1857, umrl 1903). Celo pisateljev, ki s svojimi prvimi deli segajo v 19. stoletje, izdajatelji niso sprejeli v okvir te svoje velike slovstvene zgodovine. Njih načelo je bilo: Poznejši čas naj govori o njih ustvarjanju in izreče končno sodbo o njih človeških in umetniških vrlinah ter pomanjkljivostih. »To pojmovanje literarne zgodovine ima dosti zase: zakaj vsak strokovnjak vé, da je popolnoma objektivna kritika o še živčih literarnih veličinah, ki ne bi nanjo nič vplivale sodobne struje, skrajno težka stvar.« (Al. Stockmann, Stimmen der Zeit, 1921, str. 125.) Isto misel dobro pozna tudi naš kritik, a je ni vselej poudaril. (1906, 375.) Neka struja starogrških filozofov je imela za geslo izraz: epohé, t. j. vzdržati se sodbe. Kdor kritizira še živeče slovstvenike, naj bi se tudi držal tega gesla; manjkrat bi se urezal. Tako vidimo, da se je E. L. glede A. Negri, pa že prej smo rekli, da se je prenačil glede dr. Ivana Tavčarja. Pa še katerikrat!

Z veliko ljubeznijo je ocenil E. L. prvo knjigo Poezij A. Medveda l. 1906 (str. 52. nsl.), torej ko je pesnik še živel. (Ob smrti, 1910, mu je posvetil prisrčen nekrolog.) Iz te ocene, v kateri L. primerja Medvedovo pesem s pesmijo vrstnikov impresionistov, vidimo, kakšno besedno umetnost si je želel E. Lampe: Medved je jasen, kompozicija njegovih pesmi je jasna, v vsaki pesmi zasledujemo krepak, skoraj arhitektonski načrt. Ta jasnost je, ki jo tako zelo pogreša L., kakor bomo takoj videli, pri Ivanu Cankarju. — Ker Finžgarjeve povesti takrat še niso izhajale v obliki knjige, tudi ni ocen o njih;

samo eno sem zasledil: »Gozdarjev sin«, ta Finžgarjev prvenec iz leta 1893 je bil leta 1907 prišel v knjigi na svetlo. L. posebno hvali izrečno jedrnati jezik, poln lepih narodnih izrazov in krepkih izrekov, pa to, da »ni nič bledikastega, prisiljenega v pripovedi«. (Str. 477.) Tudi o K. s. Mešku ima L. samo eno oceno, a to izredno poetično, kakor da se je hotel prilagoditi slogu pisateljevemu. Vse povzame v sklep: »Kakor molitev se bere ‚Mir božji‘, molitev mehke, ranjene duše, ki trpi v hrepenenju in se tolaži v odpovedi.« (1906, str. 780.)

Največ ocen je spisal E. Lampe o Ivanu Cankarju. Od 40 Cankarjevih knjig jih je ocenil 17, in sicer v letih 1901–1912; prva je bila »Za narodov blagor«, zadnja »Troje povesti«.

Cankarjevo pa tudi Župančičevo umetnost je L. spočetka imel za dekadentizem ali simbolizem; teh dveh struj ni ločil. O dekadentizmu je pisal v KO 1898: dekadentje so smešni, moralnosti ne poznajo, so brez duševnih in fizičnih sil, nezmožni jasnih idej; dekadentizem je najbolj rafiniran pojav materializma v slovstvu; na dnu vsega je skrajna podlost; vendar pa večina dekadentovskih proizvodov vsaj ne kaže sovražnosti proti Bogu. (Str. 77.) Oče dekadentizma — trdi E. L. — je Verlaine. Lahko pa bi bil L. vedel, da je Verlaine nazadnje (u. 1896) le našel vero svoje mladosti in da je bridko objokaval svoje zgrešeno življenje. Torej ni vztrajal v materializmu. Spet torej pre nagla obsodba!

Preobširno bi bilo, če bi tu navajal kritiko za kritiko L. vsake posamezne Cankarjeve knjige. Skoraj pri vsaki se vidi, da pesnika ni pravilno razumel. To vemo zdaj iz uvodov Izidorja Cankarja. Takoj n. pr. v prvi kritiki »Za narodov blagor« misli L., da pesnik prijemlje le liberalno ‚izobraženstvo‘ (kadar je L. del izobraženstvo v narekovaj, je vselej mislil nasprotnike), dočim vemo zdaj (iz pisem bratu, DS 1920, 28), da je hotel osmešiti vse naše javno življenje in da je udaril na »obe strani, na ves ‚narod in njegov blagor‘!« (Zbrani spisi, III, 361.) Nekateri prizori se zde L. prisiljeni, pretirani kakor najbrž, da Ščuka odveže čevlje političnemu mogotcu; a prav s tem je zadeta in osmešena ošabnost in gospostvaželjnost vsake stranke, ki se kaj lahko prevzame, če je na oblasti. »Na odru bi se ta ‚komedija‘ najbrž ne obnesla, ker ni pisana za navadno, ampak le za rafinirano občinstvo,« je dvomil kritik L. (DS 1901, 253.) In vendar se vselej sijajno obnese, saj jo dajejo kot slavnostno predstavo. — Ali vzemimo kritiko »Kralja na Betajnovi«! L. piše: »Ko pesnik razdira brezsrčno tiranstvo, nam zapušča mrtvo sliko anarhije, motno, nejasno, brezupno podobo nihilizma.« (DS 1902, 440. nsl.) Iz sijajnega uvoda Iz. Cankarja pa vidimo zdaj, da ni glavni junak Kantor, ki je v svoji notranjosti, v svoji grešni vesti slabič, ampak ‚vagabund‘ Maks s svojo mirno, čisto vestjo. In to je tista pozitivna stran drame. In če torej skoraj vedno L. pogreša idejo pri Cankarju, jo vidimo tu dovolj določno izraženo. — Skoraj ob vsaki kritiki očita L. pesniku tudi nejasnost, n. pr. ob kritiki Življenja in smrti Petra Novljana, ko piše, da C. ni niti realist

niti idealist, ampak konfuzionist, brez jasnosti, brez oblike, brez reda in da so prizori kakor razmetane krpe, ki niso niti sešite (1904, 368), zdaj spet vemo, da je ta nejasnost nujna posledica forme, ki mora odgovarjati vsebini. »Kakor likovna umetnost se tudi pesništvo v svoji formi tem bolj odmika od »resničnosti«, dejanstvenosti, čim bolj je izraz pesnikovega idejnega sveta in čim manj je samo vtis vnanjega doživljanja.« (Zbrani spisi, IV, uvod, XVIII.) Ako bi bil kritik bolj pred očmi imel tisto znano dejstvo, da so vobče pesniki in pisatelji ali izraževalci svojega notranjega bistva ali pa oblikovalci zunanjih snovi, ki jih najdejo — ekspresionisti ali pa impresionisti (Ausdrucksdichter — Gestaltungs-dichter, prim. poetiko Müller Freienfels), in da je bil Cankar skoraj v vseh spisih ono prvo in se boril za nov, boljši družabni red, ki si ga je po svoje in seveda nejasno — komu pa je še zdaj popolnoma jasen? — predstavljal, bi bil Cankarjevi umetnosti pravičnejši kritik. Zanimivo je pa to, da je bila prva ugodna kritika povesti »Križ na gori« (1905), v kateri pravi E. L., da je Amerikanec Tone prvi človek iz mesa in krvi, ki ga je srečal pri Ivanu Cankarju. In glej! Naslednje leto (1906) že vidimo Cankarja med sotrudniki Doma in Sveta, kar ostane — izvzemši tri leta, 1909 do 1911, takrat je vihtel meč kritike pri DS skoraj izključno samo dr. L. Lenard — do smrti. Ali ga je privabila tista prijazna beseda? Sicer je pa L. briljantnost sloga, krasoto jezika, izvornost in lepoto pesniških podob Cankarjevih vedno pripoznaval. In še to je zanimivo, da je bil E. L. edini recenzent, s katerim Cankar ni polemiziral. Glede vsega tedanjega neumevanja in sedanjega boljšega umevanja pa velim samo: Cambridgevci so imeli prav!

Štirideset let je minilo letos, kar je zagledala beli dan Župančičeva Čaša opojnosti. E. L. je izpregovoril o njej v KO 1899 v članku »Slovstveni paberki«. Najprej knjigo označuje na splošno in nekam paradokсно: »Kdor je bral več dekadentov, temu se Župančič zdi zmeren v brezumju, srednje dekadenten v obliki, semtertja zaradi lepšega malo frivolon, v besedi mehak in gibčen. Dela vtisk zelo nadarjenega pesnika, ki se je potrudil, da svoj dar slabo izrabi.« Tisto o frivolnosti najbrž meri na sonet o Judi II. Najbolj je v oči zbudila mladega, umstveno živečega kritika tista kitica na koncu v »Čaši« o kritikih, ki da so hudi možje, imajo sive glavé in imajo nazore! Vrnili je pesniku z razmišljanjem o — breznazornikih. Vsa kritika je prav za prav negativna: »Stari Kiš« je kritiku nejasen, neumljiv, »O svetem duhu« mu je proza, »Hi!« reven, malenkosten proizvod. Sploh vse skupaj — otrobi. Res da je pesnik pozneje sam marsikaj izločil, ali več tistih pesmic je prešlo v naše čitanke in v duševno last naše mladine. Pozitivne kritike L. tu ni podal. V Domu in Svetu pa o »Čaši« ni pisal iz nekega zares čudnega, za tedanje naše kulturne razmere značilnega razloga: liberalni g. Miljutin Zarnik je namreč v SN že naprej vedel in povedal, kakšna bo v DSv-u kritika katoliških banavzov: da bodo knjigo pobijali, ker »klerikalizem, če je dosleden,

ubija umetnost sploh«. (KO nav. m.) Zato je DS rajši molčal, zadovoljil se je le s citiranjem nezadovoljnega Rajka Peruška v srbski »Novi Istri«. Šele l. 1911 je ta molk prekinil Fr. Finžgar, z vsem priznanjem pišoč o drugi izdaji »Čaše«. — Dosti bolj pozitivna je bila L. kritika o zbirki »Čez plan«, ki jo beremo v DSv-u 1904, str. 53. Kritik priznava krasni slog, moč besede, eminentno nadarjenost; pove tudi, katere pesmi se mu zde najlepše — óne po narodnih motivih! —, tudi pesniške podobe občuduje, a ne vseh: neestetsko se mu zdi n. pr. primerjati vasovanje s procesijo, proti krščanski misli sta pesmi »Ob Kvarneru« in pa »O suši«. Kritik sklepa: Ako bi Župančič premagal neestetske predsodke in bi svojo globoko mistično naravo, svoj silni duševni polet spravil v sklad s krščansko mistiko, najčistejšo in najveličastnejšo, bi postal velik pesnik.« Nato vprašuje: »Ali bo to hotel? Ail bo to mogel? To je veliko vprašanje njegove bodočnosti.«

L. 1903 so izšle »Pesmi in romance« Aleksandrova (J. Murna). Iz uvoda dr. Ivana Prijatelja je L. vzela dve misli: tisto delitev »moderne« v strujo razposajenosti (pri nas Iv. Cankar) ter v strujo čiste lirike občutja (Aleksandrov), in drugo: o dualizmu pri Aleksandrovu v tem, da je bil v hrepenenju kmet, po razmerah meščan. Njegova sodba o tem poetu pa je: občutljivo uho za obliko, a enotnosti v izpeljavi misli ni. Tu — kakor neštetokrat drugje — L. rad rabi izraze iz glasbe pri kritiki (bil je pač tudi glasbenik!). Takole pravi o Aleksandrovu: Nekaj akordov, boječe trepetajočih, pretrganih — ni pa vodilne melodije, ki bi šla skozi celo pesem. (DS 1903, 245.)

Za božič 1902 (z letnico 1903) smo prejeli prvo S. Sardenkovo zbirko liričnih pesmi »V mladem jutru«. Zdi se, da je E. L. pisal kritiko v svetonočnem razpoloženju. Kritik sam je bil ves raznežen, kar ni bila njegova navada. Prvič naletimo v poročilu na superlative kakor: Sardenko opeva slovo od mladosti »z nepopisno milino«, ali: »nikjer nismo čitali lepše in krajše izraženega nežnega razmerja človeške duše do prirode...« Kritik vidi v pesmih globoko religioznost, »napojeno z medom svete meditacije«; »preprosti narodni slog, privzet iz narodne pesmi, dela njegovo poezijo popolno«; »ta poezija, ki združuje mehko in močnatost, nas dviga, tolaži«, ker izvira iz enotnega svetovnega naziranja. Ta poezija je zdrava! »Dajte jo mladini,« kliče L., »da se ob njej vzgaja in naslaja!« (DS 1903, 51.) — V kritiki zbirke »Roma« iz l. 1906 nam L. na zgledih razkazuje, kako pesnik gleda na antični, krščanski in moderni Rim; dobil je S. S. v Rimu novih motivov, ali beseda mu je ostala domača; v spominih na krščanske mučence je po mnenju L. Sardenko navišji. (DS 1906, 439. nsl.)

Kar je dr. Evgen Lampe skozi trinajst let kot urednik DSv-a bral in ocenjeval, vzbuja naše občudovanje. Končno sodbo o njegovih sodbah že zdaj izreči, pred tem nas svari — Cambridge! Domu in Svetu pa ostane sijajen zgled neumornega urednika!

E. L. se je rodil 13. nov. 1874 v Metliki in bil v duhovnika posvečen l. 1897.